

http://www.ns-slovo.org.ua/docs/gazeta/N-Siv_Starozhitnist_1_01.03.19.pdf

11. Федоришен О. Оборона Вінниці 1651 р.: факти і міфи. *Historians*. 02 July 2012. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/320-oleksandr-fedoryshen-oborona-vinnytsi-1651-r-fakty-i-mify>

Валентин ЛАЗУРЕНКО

ДО ПИТАННЯ ПОШУКУ РЕАЛЬНОГО МІСЦЯ ПОХОВАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЦЯ УКРАЇНИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

27 грудня 2020 р. виповнилося 425 років від дня народження видатного державотворця України, людини, за часів якої ми утворилися як політична нація. І це має знати і усвідомлювати кожен українець, адже це наша українська історія. Сьогодні ми ще раз, з точки зору сьогодення, переосмислюємо те потужне значення постаті гетьмана України Богдана Хмельницького для нашої держави. Постать гетьмана на сьогодні для кожного щирого українця-патріота є уособленням нашої реальної державності. Про геніальні прояви особистості Богдана Хмельницького можна писати досить багато: державотворець, дипломат, військовий діяч. Стратег і тактик. Для своєї епохи, як писали його сучасники, він був “Богом даним вождем”.

364 роки тому, а саме 27 липня 1657 р. відійшов у вічність Богдан Хмельницький. Як за життя постать гетьмана була оповита багатьма легендами і міфами, так і після його смерті вона залишила по собі для нащадків чимало незрозумілого.

мілого і втаємниченого, а в деяких аспектах обросла і фальсифікаціями.

Новітні пошуки крипти (поховання) Богдана Хмельницького, які за ініціативи та підтримки громадської організації “Фонд Великий Льох” з кінця 2018 р. і донині проводяться в Іллінській церкві села Суботів Чигиринського району Черкаської області, на наше переконання, при правильній інформаційній політиці та консолідованій підтримці всіх національно-патріотичних сил, може слугувати активним поштовхом до наближення українського суспільства до усвідомлення необхідності створення Пантеону національної пам’яті українських героїв, чого нині бракує в нашій державі.

Незавершеним для історичної пам’яті нашого українського народу залишається на сьогодні встановлення реального місця поховання батька-засновника України як такої, що існує і донині, гетьмана України Богдана Хмельницького. “...На жаль, і до цього часу Українська держава, яка постала завдяки могутній волі та харизмі гетьмана Богдана Хмельницького 370 років тому, не має Пантеону своїх героїв-засновників.... Такі історичні Пантеони мають Італія, Франція, Польща та інші провідні країни світу, а ми – сучасні українці, перебуваємо тільки на початковому шляху створення таких важливих для нашої країни місць пам’яті. Зрозуміло, що місця пам’яті неможливо створити без проведення ґрунтовних наукових досліджень. Відтак початком практичного втілення ідеї створення Національного Пантеону вважаю максимальне сприяння ініціативам вчених та громадськості щодо локалізації місця поховання Великого Гетьмана, а також її подальшої музеєфікації” [9], – так висловився з приводу продовження пошуків місця поховання Богдана Хмельницького один з найкращих біографів гетьманів України, директор Інституту історії України НАН України Валерій Смолій.

Пошуком місця поховання гетьмана Богдана Хмельницького займались історики, археологи, краєзнавці. Була у цих пошуках і науковість, і політика, і авантюризм, і ідеологія... На наш погляд всі ці перераховані нами складники як наближали, так і віддаляли суспільство від розкриття таємниці місця поховання великого державотворця України.

Розглянемо нижче в короткій формі історичну інформацію про хід дослідження Іллінської церкви (та території біля неї) в селі Суботів Чигиринського району Черкаської області на предмет знаходження в даній культовій споруду можливого поховання Богдана Хмельницького.

Згідно з історичними джерелами, Богдан Хмельницький будував Іллінську церкву в Суботові як свою майбутню усипальницю (за різними даними) протягом 1651 – 1656 рр. [4, с. 24; 5, с. 427; 7, с. 532]. Іллінська церква в Суботові стала усипальницею в серпні 1657 р. [1, с. 446; 8, с. 595]. Адже в цей рік там було привселюдно, на чому засвідчують літописні джерела [10; с. 11], поховано гетьмана.

Сторічні, і, до речі, короткотривалі у часі археологічні дослідження, які проводились в Іллінській церкві в Суботові, наближали і віддаляли (з різних причин, у т. ч., не виключаємо і політичних) від встановлення реального місця поховання гетьмана Богдана Хмельницького, та перетворення його на своєрідне місце “української мекки” патріотизму і гордості за власну націю. Виклад матеріалу з приводу теми нашої статті побудуємо у хронологічній послідовності за роками проведення археологічних експедицій у Суботові.

1921 – 1922 рр. – археологічні розкопки під підлогою Іллінської церкви не проводились, лише робилося зняття штукатурки зі стіни з правого входу в церкву, на підставі чого було зроблено не зрозумілого нам характеру висновки про те, що поховання Богдана Хмельницького в церкві ніколи не було [2, с. 11].

1953 р. – дослідження всередині Іллінської церкви не проводились (було здійснено лише зовнішнє зондування церкви) [5, с. 428].

1970 р. – розкопки проводились, дослідники реально наблизились до відкриття місця поховання, але з різних міркувань продовжити дослідження у виявленому всередині Іллінської церкви місці було зупинено [5, с. 428]. Результати досліджень цього року – це тема окремої ґрунтовної статті.

1971 р. – розкопки проводились у церкві, але, за сучасними висновками ряду вчених, були сфальшовані, аби підтвердити дані Літопису Григорія Грабянки та Чернігівського літопису XVIII ст. про те, що ніби-то прах гетьмана Богдана Хмельницького та його сина Тимоша за наказом обозного коронного війська Речі Посполитої С. Чарнецького у 1664 р. був по вандальському викинутий із церкви [7, с. 533; 8, с. 595]. Це тема для окремої ґрунтовної статті з аргументованими щодо цього висновками.

Сучасні фахові дослідження українських вчених (професор Тарас Чухліб), проведені у польських архівах та бібліотеках, не підтверджують факт нападу С. Чарнецького на Суботів у 1664 р. та здійснення наруги над прахом гетьмана Богдана Хмельницького і його сина [9]. А тому ми можемо припускати, що у Літопис Григорія Грабянки, та й у Чернігівський літопис, могла свідомо (?), а може і не свідомо, потрапити вигадана інформація про напад карального загону на Суботів і знищення могил Богдана і Тимоша Хмельницьких, яке на століття збило дослідників з правильного напрямку пошуку місця поховання великого державотворця України та запустило в інформаційний простір неправдиві, на нашу думку, відомості, які використовувало в своїх дослідженнях не одне покоління істориків.

Автор цієї статті із великим застереженням ставиться до версії наруги над могилою Б. Хмельницького у 1664 р. [13, с. 27, 32]. Наприклад, скептично до версії плюндрування до-

мовини гетьмана Б. Хмельницького ставиться і сучасний львівський історик Тарас Барабаш: “По-перше тому, що навіть у ті воєнні часи існував неписаний кодекс військової етики, за яким, до прикладу, не вбивали (за нечастим випадком) тих, хто складав зброю під час битви, і давали можливість викупити себе з полону. Більше того, після битви ховали не тільки загиблих зі свого табору, але й з табору супротивника, віддаючи їм належну шану. По-друге, незважаючи на загальноприйняті для того часу руйнування та спалення захоплених міст, сіл, фортець, поки не знайдені свідчення про знищення кладовищ або цілеспрямовану наругу над могилами. Чарнецький мав би дотримуватись неписаного військового кодексу, за яким він міг би пограбувати та спалити хутір і замок, але навряд чи вчинив наругу над могилою гетьмана і його сина. Також сумнівно, що Чарнецький мав особисту образу на гетьмана. Так, Богдан Хмельницький свого часу полонив його під Жовтими водами, але згодом відпустив до Чигирин без будь-якої кривди, образ і за традицією надав можливість відкупитись від полону” [14, с. 239].

8 липня 2019 р. в Інституті історії України НАН України у м. Києві відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція “Усипальниця гетьмана Богдана Хмельницького: історія, міфи, сучасний стан”, учасники якої у своєму “Зверненні до української громадськості та Міністерства культури України” (проект звернення написав згаданий нами вище відомий український історик, директор Науково-дослідного інституту козацтва Тарас Чухліб) зазначили наступне: “...На сьогодні ні польськими, ні українськими істориками не віднайдено автентичних джерел, які б підтверджували легендарно-літописне свідчення про осквернення усипальниці Богдана Хмельницького в Суботіві у 1664 році. У війську “злого генія” козацької України, польського гетьмана Стефана Чарнецького, яке увійшло весною 1664 року для захоплення Правобережжя, служив ротмістром Ян Флоріан Дробиш-Ту-

шинський. Він залишив ґрунтовний рукописний щоденник, де детально описав усі тогочасні події, але нічого не згадував про напад на Суботів і викинення праху Богдана Хмельницького та його сина Тимоша. Якби це насправді відбулося, то хіба б таку мега-новину не занотував цей сучасник? Нічого немає про дану подію і в «Клімактерах» Веспасіана Коховського і щоденникових записах ще одного очевидця – шляхтича Міколая Йеміловського. Мало того, сам Стефан Чарнецький нічого не згадує про це у своїх тогочасних листах-звітах до короля. То звідки Літопис Граб'янки та Чернігівський літописець, які були написані на початку XVIII століття, тобто через 50 – 60 років після самої події, черпають свої повідомлення про згадувані обставини? Чи взагалі Стефан Чарнецький викидав прах Великого Богдана “на попелище”? Очевидно, що такої події не відбувалося, а це була вигадана у більш пізній час історична легенда” [13, 65].

2005 – 2006 pp. – розкопки в церкві проводились. Локально розкоп проводився біля місця розкопок 1970 р. Не дивлячись на сенсаційні результати (з використанням сучасного на той час пошукового обладнання було проведено ультразвукове обстеження південної і південно-західної стіни, і в місцях “потовщення” знайдено ознаки порожнин, які ведуть до південної стіни, вздовж якої виявлені ознаки порожнини на глибині 10 – 13 м, а глибина власне порожнин сягає 2,5 – 5 м) [4, с. 30], роботи були зупинені через загрозу, “ніби-то ”(???) руйнування храму [5, с. 428]. До речі, у ці роки бурінням ґрунту навколо Іллініської церкви було піднято з глибини 9 – 10 м фрагменти цегли XVII – XVIII ст., що вказує на існування під церквою підземної споруди. Магнетричне дослідження археологічного шурфу виявило тут наявність кольорових металів на рівнях, значно нижчих від рівня фундаменту церкви. Але, на жаль, дослідження на рівні 2,80 м довелося припинити. Враховуючи той факт, що тільки стіни цього кута церкви були викладені стіною кладкою, а

весь об'єм заповнений “забутовкою”, можна припустити, що даний об'єм південно-західного кута міг використовуватися вже після побудови стіни. До того ж, виявлено і можливий вхідний отвір до нього між південною і західною стінами храму, які не перев'язані одна з одною, а місце їх прилягання просто закладене камінням. Отже, південно-західний кут церкви площею 20 кв. м, який раніше вважався монолітним, за новими даними, цілком міг приховувати вхід як в одне із підземель, так і власне до поховання Богдана Хмельницького. Дослідження 2005 – 2006 рр. поставили перед науковцями багато нових питань і не дали жодної відповіді [15, с. 133]. Актів розкопок 2005 – 2006 рр. нами не виявлено, тому хід їх проведенень і результати досліджень цих років є під знаком запитання. І в деяких аспектах обростають сучасними міфами, і не тільки...

2018 – 2019 рр. – з ініціативи й за фінансової підтримки громадської організації “Фонд Великий Льох” (голова – Павло Костенко) проводились обстеження всередині Іллінської церкви і на прилеглий території (керівник археологічної експедиції – старший науковий співробітник Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук Лариса Виноградська). У результаті апаратурних досліджень з використанням сучасних георадарів фахівці Інституту геології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (керівники теми – кандидат геологічних наук Ксенія Бондар, кандидат геологічних наук Руслан Хоменко) виявили в Іллінській церкві контури склепіння та підлоги підземної поховальної споруди розмірами 3,0×1,3 м і заввишки, від підлоги до стелі, приблизно 1,6 м, імовірно, повністю засипаної ґрунтом. Споруда орієнтована за напрямком захід-схід. У привхідній частині церкви, між стовпами, що підтримують хори, виявлено ознаки вхідного колодязя до поховальної споруди [2, с. 58].

Наприкінці 2018 – на початку 2019 рр. георадарні дослідження навколо Іллінської церкви в Суботіві проводив незалежний дослідник Іван Ільчишин, який у своєму звіті вказує наступне: “Біля церкви звертає на себе увагу велика (діаметр до 4 м) аномалія, розташована по вісі південної стіни церкви, на південному сході від вітваря. Вона може бути ознакою підземної споруди” [3, с.10].

У травні 2019 р. за фінансової підтримки громадської організації “Фонд Великий Льох” групою спелео-археологів з Кам’янця-Подільського було проведено дослідження підземних порожнин на пагорбі, де розташована Іллінська церква в с. Суботів Чигиринського району Черкаської області [6, с. 3]. В результаті досліджень спелео-археологів було обстежено 5 об’єктів (чотири льохи і провалля). Зв’язок підземних порожнин зі спорудою Іллінської церкви на даному етапі досліджень не знайшов підтверджень [6, с. 11 – 13].

В останні дні серпня 2019 р. проводилися дослідження внутрішньої частини південно-західної стіни Іллінської церкви з метою встановити наявність замуrowаних порожнин та проходів. Для цього застосували свердління отворів діаметром до 20 мм з наступним вивченням цих отворів за допомогою інспекційної відеокамери з підсвіткою (керівники теми – доктор архітектури, професор, завідувач кафедри архітектури та реставрації Національного університету “Львівська політехніка” Микола Бевз і кандидат архітектури, археолог, співробітник Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України у Львові Юрій Лукомський). Що ж вдалося виявити у результаті перевірконого буріння в підлозі й стінах Іллінської церкви? Дві свердловини у підлозі церкви були націлені на центральну частину виявленої аномальної зони. Вони мали діаметр 4 см і дали змогу встановити горизонти з різною щільністю у верхньому шарі й простежити стратиграфію за епізодичним кернавим матеріалом, а також за опором шарів буровому інструментові. Буріння не виявило

великих порожнин у стінах південно-західного кута церкви, проте невеликі порожнечі, виявлені за допомогою інспекційної камери, запущеної в отвір, на думку архітекторів М. Бевза і Ю. Лукомського, утворилися в процесі замурування якихось камер або проходів [12; 21, с. 186 – 187].

Дослідження всередині Іллінської церкви в Суботові, направлені на пошуки крипти Богдана Хмельницького, з новою методологією пошуку та за допомогою новітнього обладнання з великими потугами – тривають, але їх ініціює, як не дивно, не держава, а громадська організація “Фонд Великий Льох”. Процес проходить не так швидко, як хотілося б.

На наш погляд, у 2019 р. вчені реально наблизились до ймовірного (?) сенсаційного відкриття. З’явився реальний шанс в ХХІ ст. просунутись вперед із пошуком праху гетьмана України Богдана Хмельницького, і цей шанс нам необхідно використати, і що головне, використати з розумом, не завдавши шкоди, насамперед, Іллінській церкві – пам’ятці культурної спадщини національного значення.

Прикрим на сьогодні є факт відвернення (у різний спосіб) уваги українського суспільства від проведення сучасних досліджень в Іллінській церкві в Суботові на предмет підтвердження чи спростування гіпотези. А ще прикріше, що це роблять не українські історики, археологи, музеєзнавці чи краєзнавці – справжні фахівці з багаторічним досвідом, а закордонні історики, ніби маючи (нехай ми помиляємось!) якусь “певну місію”. Наприклад, російський історик Т. Таїрова-Яковлева наполягає на тому, що “найбільш вірогідно, що Б. Хмельницького поховали в батьківській Михайлівській церкві на ринку, тобто в центрі села, поряд з улюбленим сином. Могила гетьмана могла загинути під час однієї з пожеж, а склеп не пережив ХХ ст. І все ж розкопки на місці дерев’яного храму видаються перспективними” [17]. Не підтримуємо даний висновок згаданого вище історика. Аргументи викладемо найближчим часом у ґрунтовній науковій статті. Хо-

ча, на наше переконання, ця версія згаданого історика має право на існування і, можливо, є і перспективною в деяких аспектах. Видається дещо дивним вислів дослідниці “склеп не пережив ХХ ст.”, але це не виключає необхідності якнайшвидшого підтвердження гіпотези українських вчених-геофізиків, запропонованої у 2019 р. на основі отриманих сучасних даних. Очевидною є виявлена всередині Іллінської церкви локальна аномалія. До речі, сама конфігурація даної аномалії показує, що це не видовжена аномалія (тобто не підземний хід), а це щось зовсім інше. До речі, на сьогодні достовірних тогочасних писемних джерел про існування склепу у колишній дерев'яній Михайлівській церкві в Суботіві не зафіксовано. Час розставить все на свої місця. А наукова дискусія має бути толерантною і тривати у фахово окресленій площині, незалежно від того, якими є точки зору на ту чи іншу українську історичну проблему, запропоновані з Росії, Франції чи Польщі, і якими є версії (гіпотези), висунуті українцями.

На нашу думку, сьогодні, перспективними видаються пошуки місця поховання Богдана Хмельницького та його сина Тимоша саме в кам'яній Іллінській церкві. Враховуючи сучасні наукові гіпотези українських вчених, які базуються на виявленні у 2019 р. аномалій всередині Іллінської церкви, найбільш правильним і доцільним було б розробити і затвердити сьогодні на державному рівні комплексну Програму всебічного наукового дослідження пам'ятки національного значення Іллінської церкви в селі Суботів Чигиринського району Черкаської області на предмет підтвердження чи спростування можливого поховання в цій церкві на глибині від 4 метрів і нижче великого українського державотворця, гетьмана України Богдана Хмельницького та його сина Тимоша. В разі не підтвердження цієї гіпотези, вже потім, доцільно було б, розробити наступну програму по дослідженню

локацій колишньої Михайлівської церкви в Суботіві на предмет зазначених поховань.

За словами засновника і голови ГО “Фонд Великий Льох” Павла Костенка, які він виголосив 8 липня 2019 р. в Інституті історії України НАН України у м. Києві на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Усипальниця гетьмана Богдана Хмельницького: історія, міфи, сучасний стан” (на якій, до речі, були присутні представники авторитетних наукових та громадських кіл держави, зокрема, Президент України (2005 – 2010 рр.) Віктор Ющенко, директор Інституту історії України НАН України Валерій Смолій, відомі українські історики, археологи, теологи, геофізики, етнологи та музеєзнавці): “Століттями Російська імперія та СРСР знищували та приховували будь-яку інформацію, яка стосувалася теми національної ідентичності українців. А коли не могла викоринити історичну пам’ять – нав’язувала міфи... Ми навіть не знаємо, де поховані українські гетьмани. І сьогодні настав час ці міфи розвінчувати” [18, с. 220]. І логічно доповнює слова П. Костенка відомий український дослідник Коліївщини Євген Букет: “Сьогодні настав час розвінчувати ці міфи. Залучивши новітні технології, нині маємо шанс розгадати таємниці минулого, викрити містифікації, створити меморіали національних героїв” [19].

В цьому контексті глибоко патріотичною є думка кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України Дмитра Гордієнка, висловлена ним 8 липня 2019 р. на згаданій вище всеукраїнській конференції: “Політика національної пам’яті, яку активно проводить Україна, вимагає й відновлення могил видатних діячів України, насамперед державотворців. Основним місцем пам’яті є могили, а ставлення до них суспільства показує як національну зрілість самого суспільства, так і його державотворчий потенціал. З релігійної точки зору, відправлення па-

нахид біля гробу перетворює церкву з меморіалу у мартирій, що змінює й її значення і місце в історії України та української духовності. В умовах війни з Російською Федерацією, однією зі складових інформаційної складової якої є боротьба за історичну спадщину, відновлення могил і відродження в історичній свідомості точок державотворення, однією з яких було утворення Української козацької держави Богдана Хмельницького, руйнування пострадянських мітів набуває першочергової ваги” [18, с. 220 – 221].

Пошуки крипти видатного українця Богдана Хмельницького має важливе значення не лише для істориків, археологів, громадян України, але і для церкви. Митрополит Іоан (керуючий Черкаською єпархією Православної Церкви України, уповноважений Православною Церквою України курувати пошуки поховань Богдана Хмельницького) з приводу ставлення церкви до пошуків поховання Богдана Хмельницького зазначає наступне: “Для церкви пошуки поховання гетьмана України Богдана Хмельницького, які з ініціювала ГО “Фонд Великий Лъох” дуже важливі. Від початку Свято-Іллінську церкву будували як родинну, яка мала стати усипальницею для роду Хмельницьких. Тому для нас важливо віднайти та належно вшанувати тих, кого тут поховано. Адже мова про гетьмана, який створив українську державність. Відтак пошуки поховань Хмельницького особисто благословив блаженніший митрополит Епіфаній та призначив мене звершувати безпосередню взаємодію між усіма сторонами, які задіяні в цій благій справі” [20].

Пошук праху великого державотворця України Богдана Хмельницького на сьогодні має не лише історичне, а і політичне значення. Адже його можливе віднайдення – стане одним із потужних джерел до запоруки єдності нашої української нації. А також – це реальний шлях, на нашу думку, до створення величного Пантеону пам’яті великого державотворця України Богдана Хмельницького. А Чигиринщина у

новому контексті перетвориться на реальне державотворчому-ментально-історичне місце України в ХХІ ст.

Джерела та література:

1. Бондаренко Р. І. Іллінська церква, Іллі пророка церква або Свято-Іллінська церква у с. Суботів // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е – Й. – К.: Наук. думка, 2005. – С. 446 – 447.

2. Обстеження Іллінської церкви та прилеглої до неї території у с. Суботів Чигиринського району Черкаської області із застосуванням неруйнівних геофізичних методів: звіт з виконання наук.-техн. експертизи / керівник теми: кандидат геологічних наук К. М. Бондар. – К., 2019. – 62 с.

3. Ільчишин І. Результати георадарних досліджень в Іллінській церкві. – Суботів: 2018 – 2019. – 11 с.

4. Кукса Н. В. Церква і ім'я Святого Пророка Іллі в Суботіві: минуле, реалії, перспективи усипальниці Богдана Хмельницького // Чигиринщина в історії України. Зб. 1. Суботів: минуле і сучасність: матеріали Першої історико-краєзнавчої учнівської конф. / за заг. ред. доц. В. М. Лазуренка. – Черкаси, 2006. – 120 с.

5. Нераденко Т. М. Словник-довідник з археології Черкащини: наук.-довідкове краєзнавче видання. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2016. – 650 с.

6. Нечитайло П. О., Тимчук Д. В. Звіт за результатами проведення спелео-археологічних робіт поблизу Іллінської церкви в с. Суботів, Чигиринського району Черкаської області. – Кам'янець-Подільський, 2019. – 53 с.

7. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / собрал Л. Похилевич. – Біла Церква: видавець О. В. Пшонківський, 2007. – ХХІІ+642 с.

8. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький (Соціально-політичний портрет). – 2-ге вид., перероб. – К.: Либідь, 1995. – 624 с.

9. Відділ середньовіччя Інституту історії НАН України [https:// www.facebook.com /Інститут-історії-України-Відділ-Середньовіччя](https://www.facebook.com/Інститут-історії-України-Відділ-Середньовіччя)

10. Літопис Григорія Грабянки // https://uk.wikipedia.org/wiki/Літопис_Григорія_Грабянки

11. Літопис Самовидця // <http://litopys.org.ua/samovyd/sam02.htm>

12. Звіт з виконання архітектурно-археологічних досліджень в приміщеннях пам'ятки архітектури національного значення охор. № 770 – церкви Св. Пророка Іллі в с. Суботіві Чигиринського району Черкаської області, об'єкта Національного заповідника “Чигирин” / керівник теми: доктор архітектури, професор, завідувач кафедри архітектури та реставрації Національного університету “Львівська політехніка” Микола Бевз. – Львів, 2019. – 45 с.

13. Лазуренко В. М. У пошуках крипти великого державотворця України Богдана Хмельницького. Поховання гетьмана України Богдана Хмельницького в Іллінській церкві у с. Суботів: від столітніх досліджень, легенд та міфів до сучасних наукових гіпотез. – Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С. Г., 2019. – 76 с.

14. Барабаш Т. Богдан Хмельницький. – Х.: КСД, 2015. – 256 с.

15. Нераденко Т. М. Археологія Чигиринщини. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2012. – 506 с.

16. У церкві в Суботіві знайдено загадкові пустоти. Історики сподіваються, що вони можуть вказати на ймовірне поховання Богдана Хмельницького // Історія. – жовтень. – 2019. – № 10 (61). – С. 13.

17. Таирова Т. Г. Могила Б. Хмельницького в Суботове и перспективы ее поисков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://SPBU.RU/SCIENCE/EXPERT.HTML>. – С. 6.

18. Чухліб Т. В. Всеукраїнська науково-практична конференція “Усипальниця гетьмана Богдана Хмельницького: історія, міфи, сучасний стан” // Український історичний журнал. – 2019. – № 6. – С. 220 – 223.

19. Букет Є. Міфічне поховання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uain.press/blogs/mifichne-pohovannya-1058277?fbclid=IwAR3sdPdbw_SjN5iXUL0ltT6qmdzk5gPxrh8tsF940SI30ZJMYtR1VIPPK4k

20. Доскоч В. У пошуках могили Богдана Хмельницького. Детально про віднайдення ймовірного поховання українського гетьмана // https://zaxid.net/statti_tag50974/https://zaxid.net/u_poshukah_mogili_bogdana_hmelnitskogo_n1483778

21. Бондарь К. М., Хоменко Р. В., Чернов А. П., Кукса Н. В. Результаты георадарного обследования Ильинской церкви – усыпальницы Богдана Хмельницкого в Субботове // Геофизический журнал. – № 3. – Т. 42. – 2020. – С. 175 – 194.

Кирило МЕЛЕКЕСЦЕВ

ІСТОРИЧНИЙ ОБРАЗ ІВАНА БОГУНА У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Серед козацьких персоналій доби війни Хмельницького одним із найвідоміших в Україні є образ Івана Богуна. Для українського суспільства саме цей козацький стратег є символом воїнської доблесті та перемог тієї доби, чи не більше, ніж сам Богдан Хмельницький. У той час як Іван Богун уособлював бунтівну характеристику українства, не бажаючи миритися ані з владою короля, ані царя, Богдан Хмельницький отримав пам'ятники на свою честь ще в часи Російської імперії (для якої він був «дозволеним» історичним образом для «Південно-Західної Росії»), бо унеможливив васалізацію та анексію територій України, а також відповідав імперській політиці проти інородців – нарочито антисемітський перший проєкт пам'ятника гетьманові скульптора Михайла Мікешина це особливо підкреслює. «Бунташність» Івана Богуна ж надала йому визнання серед військових України, так, наприклад, в Українській Повстанській Армії був Загін імені Богуна